

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

PECULIARITIES OF CONDUCTING INTERROGATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS REGARDING CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF PUBLIC PROCUREMENT

Пинзар А.І., керуючий партнер
АО «АГАРД»

У статті наголошено, що допит посідає провідне місце серед слідчих (розшукових) дій, виступаючи одним із базових інструментів отримання доказової інформації, що має ключове значення для встановлення обставин учинення кримінального правопорушення, з'ясування мотивів та цілей протиправної поведінки, а також правильної правової кваліфікації діяння. Його значення істотно зростає в межах типових слідчих ситуацій, характерних для початкового етапу досудового розслідування, коли слідчий володіє обмеженим і фрагментарним обсягом інформації, а процес встановлення істини ускладнений різноманітністю версій і потенційних суб'єктів кримінального правопорушення.

Автором звернуто увагу на особливості підготовки та проведення допиту, а також на важливості допиту як ключового інструменту збирання доказів, зокрема, розглянуто алгоритм підготовки до допиту, що включає аналіз ролі особи в тендерній процедурі, встановлення її повноважень та кола контактів, формування слідчих версій, виявлення суперечностей у показаннях, а також використання матеріалів системи BI Prozorro як джерела перевірки достовірності інформації. На основі узагальнення емпіричних даних з кримінальних проваджень встановлено, що найчастіше допитуваними є посадові особи замовника, представники постачальників, номінальні засновники фіктивних підприємств, аудитори та технічні спеціалісти. У допитах фігурують ключові питання, що стосуються погодження умов договору, завищення вартості товарів чи послуг, підробки актів приймання-передачі. Виявлено типові проблеми, з якими стикаються слідчі під час допиту: шаблонність відповідей, уникнення відповідальності через посилання на колегіальність рішень, узгоджена поведінка свідків тощо.

Встановлено, що у більшості випадків результати допиту стали підставою для зміни обвинувачення чи встановлення нових епізодів правопорушення. Досліджено доцільність застосування одночасного допиту раніше допитаних осіб, що дозволяє виявити істотні розбіжності у показаннях і уточнити обставини вчинення правопорушення. Обґрунтовано необхідність залучення спеціаліста у сфері бюджетного законодавства для підвищення ефективності допиту, формулювання запитань і підтвердження або спростування окремих тверджень з урахуванням норм чинного законодавства про публічні закупівлі.

Ключові слова: публічні закупівлі, бюджетна сфера, кримінальне правопорушення, кримінальне провадження, розслідування, слідча (розшукова) дія, допит, одночасний допит.

The article emphasizes that interrogation occupies a leading place among investigative (detective) actions, acting as one of the basic tools for obtaining evidentiary information, which is of key importance for establishing the circumstances of committing a criminal offense, clarifying the motives and goals of unlawful behavior, as well as the correct legal qualification of the act. Its importance increases significantly within the framework of typical investigative situations characteristic of the initial stage of pre-trial investigation, when the investigator has a limited and fragmentary amount of information, and the process of establishing the truth is complicated by the variety of versions and potential subjects of the criminal offense.

The author draws attention to the peculiarities of preparing and conducting an interrogation, as well as to the importance of interrogation as a key tool for collecting evidence. In particular, the algorithm for preparing for interrogation is considered, which includes analyzing the role of a person in the tender procedure, establishing his powers and circle of contacts, forming investigative versions, identifying contradictions in testimony, and using materials from the BI Prozorro system as a source of verifying the reliability of information. Based on the generalization of empirical data from criminal proceedings, it was established that the most frequently interrogated persons are officials of the customer, representatives of suppliers, nominal founders of fictitious enterprises, auditors and technical specialists. The interrogations include key questions related to the approval of the terms of the contract, overpricing of goods or services, forgery of acceptance and transfer certificates. Typical problems encountered by investigators during interrogation are identified: the pattern of answers, avoidance of responsibility by referring to the collegiality of decisions, coordinated behavior of witnesses, etc.

It was established that in most cases the results of the interrogation became the basis for changing the accusation or establishing new episodes of the offense. The feasibility of using simultaneous interrogation of previously interrogated persons was investigated, which allows to identify significant discrepancies in the testimonies and clarify the circumstances of the offense. The need to involve a specialist in the field of budget legislation to increase the efficiency of the interrogation, formulate questions and confirm or refute individual statements, taking into account the norms of the current legislation on public procurement, was substantiated.

Key words: public procurement, budget sphere, criminal offense, criminal proceedings, investigation, investigative (search) action, interrogation, simultaneous interrogation.

Постановка проблеми. Допит є одним із ключових інструментів досудового розслідування та базовим засобом отримання доказової інформації, що має вирішальне значення для з'ясування обставин вчинення кримінального правопорушення, мотивів і цілей протиправної поведінки, а також для правильної кваліфікації злочинного діяння. Особливої ваги допит набуває у межах типових слідчих ситуацій, характерних для початкового етапу розслідування, коли наявна інформація є фрагментарною, а встановлення істини – ускладненим. У таких умовах допит виконує подвійну функцію: з одного боку, він є засобом здобуття доказів, з іншого – інструментом забезпечення процесуальної справедливості та реалізації принципу змагальності.

Ефективне проведення допиту у таких кримінальних провадженнях ускладнюється низкою факторів, зокрема високим рівнем правової захищеності підозрюваного, його обізнаністю із тактикою проведення слідчих (розшукових) дій (СРД), а також можливістю зловживання правом на відмову від дачі показань. Усе це вимагає від слідчого (детектива) високої професійної підготовки, тактичної гнучкості та вміння працювати з різними типами особистостей.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання тактики проведення допиту як ключової СРД в кримінальних провадженнях, пов'язаних із кримінальними правопорушеннями у сфері публічних закупівель, отримало належне від-

браження в сучасній науковій, навчальній та нормативній літературі. Суттєвий внесок у розвиток теоретичних і практичних засад тактики допиту зроблено в дотичних до предмету дослідження статті криміналістичних працях, зокрема О. В. Воробей, І. А. Жалдака, О. В. Клименка, О. Є. Користіна, О. І. Котюка, С. В. Князева, О. В. Сари, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського та ін. Водночас актуальним залишається виокремлення криміналістичних особливостей проведення допиту у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, що характеризується складною фінансово-документальною структурою, формалізованими механізмами взаємодії учасників і високим рівнем правової захищеності підозрюваних.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 224 КПК України, допит проводиться у місці здійснення досудового розслідування або в іншому місці за згодою особи, яку мають намір допитати [1]. Організаційні та процесуальні засади проведення цієї СРД закріплено в нормах ст. ст. 65, 95–97, 133, 223–226, 232, 256, 615 КПК України [1].

До основних завдань допиту належать: збирання доказової інформації в межах кримінального провадження; перевірка та конкретизація слідчих версій, сформульованих на початковому етапі; встановлення обставин підготовки, вчинення та приховування злочину; з'ясування умов, що сприяли або перешкоджали вчиненню правопорушення; одержання відомостей про особу правопорушника, його коло спілкування, соціальні зв'язки та можливих співучасників; ініціювання профілактичних або забезпечувальних заходів щодо запобігання подальшим протиправним діям [2, с. 309].

На наш погляд, головне завдання допиту полягає у здобутті достовірних і процесуально оформлених показань від осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні або володіють інформацією щодо підготовки, вчинення чи приховування злочину. Особливу увагу при цьому слід приділити тактичним особливостям допиту підозрюваних і свідків, адже саме ці категорії осіб є ключовими носіями релевантної інформації. Тактика допиту має враховувати психологічні характеристики допитуваних, особливості їх правового статусу, а також специфіку кримінального правопорушення, що розслідується (зокрема у кримінальних провадженнях про зловживання в сфері публічних закупівель, службові злочини чи корупцію). Таким чином, допит виступає не лише засобом збору доказів, а й важливим інструментом формування доказової моделі провадження, що дозволяє ефективно реагувати на змінювану слідчу ситуацію, оцінювати достовірність отриманої інформації та забезпечувати об'єктивність розслідування.

За результатами узагальнення матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що в 87% випадків у процесі досудового розслідування допит як свідків або підозрюваних проводився щодо осіб, які прямо або опосередковано були залучені до здійснення публічних закупівель, виконання бюджетних договорів або контролю за їх реалізацією.

Аналіз розподілу допитуваних за категоріями свідчить про певну типологію таких осіб.

Найчисленнішу групу – 53% – становлять посадові особи замовника, зокрема керівники бюджетних установ, державних і комунальних підприємств, а також члени тендерних комітетів або уповноважені особи з публічних закупівель. Саме ці особи приймали ключові рішення щодо вибору постачальників, формували тендерну документацію, погоджували технічні вимоги до предмета закупівлі та брали участь у підписанні договорів.

На другому місці – 41% – перебувають представники компаній-постачальників, серед яких домінують директори, головні бухгалтери та інші посадові особи юридичних осіб, що брали участь у тендерах. Ці допитувані мають значення для встановлення фактичного характеру

господарських операцій, їх відповідності договірним умовам і реальному виконанню зобов'язань.

Третину допитаних (24%) становлять номінальні засновники фіктивних підприємств, які формально значаться керівниками або власниками юридичних осіб, однак фактично не здійснюють управлінської діяльності. Їх показання важливі для встановлення ознак фіктивності підприємств, схем переведення безготівкових коштів у готівку, зловживань довіреністю або передачі корпоративних прав за грошову винагороду.

У 18% кримінальних проваджень допитувались співробітники органів державного фінансового контролю та нагляду, зокрема працівники ДАСУ, ДКСУ, а також аудитори та посадові особи органів місцевого самоврядування, які брали участь у погодженні або перевірці використання бюджетних коштів. Ще 12% допитуваних становили спеціалісти, які забезпечували технічний супровід тендерів, а саме: автори технічного завдання, розробники кошторисної документації, незалежні експерти, які проводили оцінку предмета закупівлі, або співробітники фірм-консультантів, що супроводжували підготовку тендерної пропозиції.

Такі дані свідчать про складну багаторівневу структуру злочинної діяльності у сфері публічних закупівель, яка охоплює не лише службових осіб, але й осіб із числа технічного, фінансового, юридичного та допоміжного персоналу. Ефективність проведення допиту таких осіб залежить від здатності слідчого зорієнтуватися в технології публічних закупівель, професійній термінології, внутрішній логіці тендерної документації та типових схемах зловживань.

Відзначимо, що ретельне визначення переліку осіб, які підлягають допиту, з урахуванням їх функціональної ролі в процедурі закупівлі, є критично важливим для встановлення обставин кримінального правопорушення та формування цілісної доказової бази.

Тактика проведення допиту в кримінальних провадженнях цієї категорії обумовлюється низкою факторів. По-перше, механізм вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, як правило, характеризується поєднанням кількох складів – розкрадання бюджетних коштів, службових зловживань, підроблення документів, фіктивного підприємництва, легалізації майна, одержаного злочинним шляхом тощо. Це зумовлює необхідність комплексного підходу до організації допиту та ретельного формулювання постановочних запитань із подальшою перевіркою наданої інформації [3].

По-друге, значна частина допитуваних осіб має спеціальні знання у сфері фінансів, бухгалтерського обліку, податкової звітності, банківської діяльності, а також досвід роботи в органах місцевого самоврядування, на керівних посадах у приватному або публічному секторі. Вони добре орієнтуються у нормативному регулюванні фінансово-господарських процесів, що дозволяє їм відчувати рівень фахової підготовки слідчого. Непідготовленість або формальний характер запитань швидко демаскуються такими особами, що негативно позначається на результативності допиту [4; 5].

По-третє, під час допиту слідчому доводиться оперувати специфічною термінологією – бухгалтерськими, податковими, тендерними термінами, професійним сленгом. Відсутність досвіду й відповідної предметної обізнаності призводить до втрати логіки допиту, неможливості вчасно сформулювати уточнюючі запитання, недооцінки або пропуску важливої інформації, яка може бути надана допитуваним навіть несвідомо [3].

По-четверте, на початковому етапі досудового розслідування мета допиту полягає у: з'ясуванні загальної схеми проведення закупівельної операції; розшифруванні бухгалтерських і податкових документів (рахунків, актів виконаних робіт, платіжних доручень, податкових накладних);

ідентифікації конкретних цифрових записів, які можуть свідчити про фіктивність чи завищення вартості операцій; з'ясуванні ролі кожного учасника схеми, способів обґрунтування витрат і підтвердження виконаних робіт.

Таким чином, ефективність допиту в розслідуванні правопорушень, пов'язаних із публічними закупівлями, безпосередньо залежить від фахової підготовки слідчого, його обізнаності з механізмами фінансово-господарської діяльності та здатності гнучко реагувати на ситуацію в ході допиту. Висока інтелектуальна складність кримінальних проваджень цієї категорії потребує відповідної слідчої тактики, співпраці з експертами й аналітиками, а також грамотної фіксації результатів допиту для їх подальшої оцінки як доказів у кримінальному провадженні.

На початковому етапі проведення допиту в кримінальних провадженнях щодо правопорушень у сфері публічних закупівель особливого ваги набуває правильна організація комунікативного контакту зі свідком. Ефективному отриманню доказової інформації сприяє застосування таких тактичних прийомів, як встановлення психологічного контакту, з'ясування біографічних даних, вступна розмова у формі вільної бесіди. Після внесення анкетних даних у протокол, особі пропонується у довільній формі викласти відомі їй обставини, які становлять інтерес для слідства. Надалі слідчий (детектив) переходить до постановки уточнюючих і розвивальних запитань.

При цьому запитання повинні відповідати ряду тактичних вимог:

- бути чіткими, конкретними й лаконічними;
- не містити у формулюванні відповідей, що підштовхують допитуваного до певної позиції;
- бути логічно послідовними, не стрибати між темами;
- відповідати змісту попередньо отриманої інформації та сприяти її деталізації.

Під час допиту свідків у кримінальних провадженнях цієї категорії найчастіше виникають типові ситуації підвищеної складності:

- а) особа володіє інформацією, однак умисно її приховує;
- б) свідок спотворює відомості, змінює хронологію або зміст фактів;
- в) особа широко надає інформацію, яка, втім, є викривленою через неточності пам'яті, суб'єктивні оцінки або емоційні переживання;
- г) свідок не має суттєвих відомостей, але з певних причин імітує їх наявність [6; 7].

Окрему тактичну проблему становить ситуація, коли особа, яку допитують як свідка, насправді вже на момент допиту має ознаки процесуального статусу підозрюваного. Якщо така особа вже внесена до ЄРДР як фігурант провадження, але її формально допитують як свідка, виникає низка серйозних процесуальних ризиків. По-перше, показання, отримані в подібний спосіб, з великою ймовірністю будуть визнані недопустимими доказами. По-друге, допитуваній особі можуть стати відомі окремі дані досудового розслідування, які вона згодом може використати для перешкоджання слідству – знищення доказів, впливу на свідків або змінення поведінки інших підозрюваних. У таких випадках доцільно або утриматися від допиту до належного процесуального оформлення статусу особи, або проводити його лише після вручення письмового повідомлення про підозру (ст. 42, 276–278 КПК України).

Особливої уваги потребує допит ревізора або аудитора, працівника органу, який здійснював документальну перевірку фінансово-господарської діяльності. Під час такого допиту слід з'ясувати:

- методику проведення перевірки;
- виявлені порушення;
- документи, на яких ґрунтуються висновки;
- позицію перевіряючого щодо правомірності дій посадових осіб суб'єкта господарювання;

– обґрунтування критичних висновків, викладених у відповідному акті або звіті.

На відміну від допиту свідка, допит підозрюваного проводиться лише після вручення йому письмового повідомлення про підозру та роз'яснення його прав. Під час розслідування злочинів у сфері публічних закупівель доцільно класифікувати підозрюваних за функціональними ролями:

1. Замовники – службові особи органів влади, місцевого самоврядування, керівники бюджетних установ, члени тендерних комітетів, які приймали неправомірні рішення або вчиняли дії/бездіяльність на користь певних учасників процедури закупівель;
2. Представники учасників закупівель – керівники, бухгалтери, юристи підприємств, які:
 - використовували фіктивні фірми як посередників для завищення вартості;
 - подавали підроблені документи, зокрема банківські гарантії, поруки, довідки тощо;
 - неналежно виконували умови договору (непоставка, затримки, неякісні роботи);
 - надавали неправомірну вигоду службовим особам замовника для досягнення результату торгів [8, с. 157].

Тактика допиту підозрюваних повинна бути гнучкою та ґрунтуватися на: детальній підготовці – аналізі доказової бази, моделюванні слідчої ситуації; складанні плану допиту з конкретним переліком запитань; підготовці матеріалів для демонстрації (документи, акти, листування, відео тощо); виборі послідовності допитів – починаючи з другорядних фігурантів (за наявності групи); постановці загальних питань спочатку, з поступовим переходом до деталізації; пред'явленні доказів поетапно – від менш значущих до вирішальних; використанні конфліктів інтересів між співучасниками у групових злочинах.

У разі якщо допит стосується складних економічних злочинних схем, до його проведення може бути залучений спеціаліст, зокрема ревізор або економіст, який допомагає правильно інтерпретувати надану інформацію та виявити суперечності в показаннях. Особливу увагу слід звернути на посилання допитуваного на документи, що підтверджують законність або незаконність дій – саме ці обставини мають бути належно зафіксовані в протоколі допиту.

Таким чином, тактика допиту свідків і підозрюваних у кримінальних провадженнях, пов'язаних з порушеннями у сфері публічних закупівель, повинна бути комплексною, диференційованою, з урахуванням функціональної ролі особи, її правового статусу, складності механізму правопорушення і потенційної слідчої цінності показань.

Під час допиту в межах кримінального провадження, розпочатого за фактом групового вчинення кримінального правопорушення у сфері публічних закупівель, перед слідчим постає завдання комплексного встановлення обставин, що підтверджують як факт спільності злочинної діяльності, так і організований характер групи чи злочинної організації. У цьому зв'язку, тактика допиту повинна бути спрямована на з'ясування таких ключових питань:

1. Структура та персональний склад злочинного формування: – хто ініціював створення злочинної групи або організації; – хто виконував функції лідера чи координатора; – які ролі та завдання були розподілені між учасниками; – чи мав місце розподіл за функціональними напрямками (фінансовий блок, юридичне прикриття, технічна підтримка, контакт з чиновниками тощо).
2. Тривалість і динаміка функціонування формування: – протягом якого періоду група здійснювала протиправну діяльність; – коли й за яких обставин кожен з учасників долучився до злочинної схеми; – чи змінювався склад групи (вибуття/залучення нових осіб); – як між собою були пов'язані учасники (родинні, службові, ділові зв'язки).
3. Планування, конспірація та зв'язки з органами влади: – чи був розроблений заздалегідь спеціальний план

прикриття або уникнення викриття; – хто його розробляв і в чому конкретно він полягав (використання фіктивних документів, підставних осіб, поділ фінансових потоків через офшорні компанії, «порожні» контракти тощо); – чи існували зв'язки з посадовими особами органів державної влади, місцевого самоврядування, контролюючих або правоохоронних органів; – яким чином ці зв'язки реалізовувалися на практиці: отримання службової інформації, вплив на перевірки, невжиття заходів реагування, допомога в уникненні санкцій тощо.

4. Організація злочинної діяльності та її підготовка: – хто розробляв технологію заволодіння бюджетними коштами; – які саме підготовчі дії передували основній злочинній операції (реєстрація фіктивних фірм, відкриття банківських рахунків, створення фіктивного документообігу тощо); – хто здійснював розподіл ролей, навчання співучасників методам легалізації, ухилення від контролю та способом фальсифікації звітної документації.

5. Стратегія поведінки після викриття: – чи була розроблена загальна лінія поведінки на випадок розкриття злочину; – хто давав поради щодо уникнення відповідальності або введення слідства в оману; – які версії подій готувалися для свідчень підозрюваних; – чи було досягнуто попередньої домовленості про «розподіл відповідальності» або мовчання окремих учасників.

6. Розподіл злочинних доходів: – хто приймав рішення щодо розподілу отриманих коштів; – за якими критеріями здійснювався цей розподіл (роль, ризик, статус); – у який спосіб і через які інструменти (готівка, перекази, криптовалюта, підконтрольні структури) відбувалося виведення й укриття бюджетних коштів.

З'ясування наведених обставин має важливе значення не лише для встановлення фактичного змісту протиправної діяльності, а й для кваліфікації дій кожного учасника, визначення ролі організатора, пособника, виконавця, а також доведення ознаки організованості відповідно до ст. 28 КК України. Ефективний допит у таких кримінальних провадженнях потребує ретельної підготовки, логічної побудови запитань, глибокого знання матеріалів провадження та часто – залучення фахівців із фінансово-економічних питань, IT, аудиту чи банківської сфери [9].

Встановлено, що у процесі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель у 90% випадків виникає об'єктивна необхідність у проведенні одночасного допиту двох або більше раніше допитаних осіб. Основною метою цієї СРД є виявлення розбіжностей у показаннях, які мають істотне значення для встановлення фактичних обставин вчинення кримінального правопорушення [10, с. 30–31]. Такі розбіжності можуть проявлятися у формі замовчування окремих фактів, виключення з опису подій власних чи чужих дій, доповнення вигаданими деталями, зміщення фрагментів події

в часі, просторі або послідовності, а також свідомої підміни реальних обставин сфабрикованими версіями. Для підвищення ефективності одночасного допиту та розширення можливостей щодо отримання доказово значущої інформації доцільним є залучення спеціаліста у сфері бюджетного законодавства, участь якого дозволяє більш точно встановити ознаки порушення процедур використання бюджетних коштів, надати слідчому чи прокурору фахову підтримку під час формулювання уточнюючих запитань, а також сприяє спростуванню або підтвердженню показань на основі знань нормативного регулювання публічних закупівель [11].

Особливості проведення допиту у таких кримінальних провадженнях визначається достатнім рівнем спеціальної підготовки допитуваних організаторів фіктивних суб'єктів підприємницької діяльності, а також значним обсягом постановочних питань спрямованих на з'ясування окремих технологічних процесів ухилення від сплати податків, розшифровці документів податково-бухгалтерського обліку, рахунків й окремих цифрових записів. Близько 68% детективів пов'язують вплив вищезазначених обставин на ефективність проведення такої СРД.

Висновки. Таким чином, допит є одним з основних інструментів збирання доказів. Підготовка до допиту включає: аналіз ролі особи в процесі закупівлі; встановлення кола повноважень, обсягу відповідальності та можливих контактів із іншими учасниками правопорушення; формування ключових версій щодо механізму вчинення злочину (наприклад, змова, фіктивна участь у тендері, завищення вартості товарів, підrobка актів прийому-передачі); визначення слабких місць у поясненнях особи на підставі документів чи показань інших свідків; використання матеріалів ВІ Прошого як джерела інформації для перевірки тверджень допитуваного. Така СРД проводиться з урахуванням: аналізу ролі допитуваної особи у тендерній процедурі; встановлення ступеня її обізнаності про порушення законодавства; зв'язків між учасниками тендеру або змови; виявлення обставин, які свідчать про фіктивність участі у торгах (однотипність документів, відсутність фактичних поставок тощо).

У процесі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель виникає об'єктивна необхідність у проведенні одночасного допиту двох або більше раніше допитаних осіб. Основною метою цієї СРД є виявлення розбіжностей у показаннях, які мають істотне значення для встановлення фактичних обставин вчинення кримінального правопорушення. Такі розбіжності можуть проявлятися у формі замовчування окремих фактів, виключення з опису подій власних чи чужих дій, доповнення вигаданими деталями, зміщення фрагментів події в часі, просторі або послідовності, а також свідомої підміни реальних обставин сфабрикованими версіями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. К. О. Чаплинського та ін. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с
3. Клименко О. В. Тактика проведення допиту під час розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного внаслідок ухилення від сплати податків. *Київський часопис права*. 2021 № 4. С. 294–299.
4. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні : метод. рек. / С. С. Чернявський, О. Є. Користін, В. А. Некрасов та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 164 с.
5. Чернявський С. С., Користін О. Є. Протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом : навч. посіб. Київ, 2010. 256 с.
6. Конспект лекцій з дисципліни «Юридична психологія» / укл. С. Г. Головка. Київ, 2016 URL: <http://divovo.in.ua/konspekt-lekcij-z-disciplini-yuridichna-psihologiya.html?page=6>.
7. Воробей О. В. Особливості проведення допиту у кримінальних провадженнях щодо діяльності конвертаційних центрів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 159–162.
8. Сара О. В. Методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із публічними закупівлями у сфері будівництва: дис. ...док. філос. 081 – Право. Одеса. 2023. 249 с.
9. Князев С. В. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері. *Правові новели*. 2024. № 22. Т. 3. С. 182–191.
10. Котюк О. І. Мета, фактичні та процесуальні підстави одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб потребують уточнення. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 26–32.
11. Жалдак І. А. Актуальні питання тактики одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 1. С. 304–311.